

หมอธรรม : การผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมบนพื้นฐานความเชื่อ ประเพณี และวัฒนธรรม

Modham : A Cultural Assimilation based on Faith, Tradition and Culture

จिरายู ทรัพย์สิน¹ วันชัย สุขตาม² อธิมาต เพิ่มพูน³ และพิศาล พระงาม⁴
Jirayu Supsin¹, Wanchai Suktam², Atimat Permpoon³ and Pisarn Phra-ngam⁴

บทคัดย่อ (Abstract)

การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาสภาพทั่วไปของวัฒนธรรม ความเชื่อ กระบวนการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมและการปรับตัวทางวัฒนธรรมของหมอธรรมในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ โดยการใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ การวิจัยเชิงเอกสาร และการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยเลือกกรณีศึกษาจาก 5 กลุ่ม คือ กลุ่มหมอธรรม กลุ่มลูกศิษย์หมอธรรม กลุ่มบุคคลที่เข้ารับการรักษา กลุ่มผู้นำชุมชนที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ และกลุ่มนักวิชาการ โดยมีพื้นที่การวิจัย 3 พื้นที่ คือ บ้านลันแต บ้านตาพร้าหมณ์ ตำบลเทพรักษา อำเภอสังขะ และบ้านภูมิโพธิ์ ตำบลม อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ ผลการวิจัย พบว่า หมอธรรมมีมูลเหตุจากผู้ที่เป็นหมอธรรมเคยป่วยและพบวิธีรักษาตนเอง จึงศรัทธาและนำวิธีการมารักษาผู้อื่นเรื่อยมา รวมถึงคนในครอบครัวเคยเป็นหมอธรรมมาก่อนจึงได้รับการถ่ายทอด และค้นคว้าเพิ่มเติมด้วยตนเอง โดยมีการบันทึกความรู้ในตำราและเก็บรักษาอย่างดี ในการประกอบพิธีจะมีดนตรีพื้นบ้านเข้ามากำกับจังหวะเพื่อสร้างกำลังใจให้ผู้มารักษา มีการผนวกความศรัทธา ตลอดจนความเชื่อในหลักธรรมตามคำสอนของพุทธศาสนา เช่น หลักกรรมดี กรรมชั่ว เป็นต้น ปัจจุบันหมอธรรมส่วนใหญ่จะเป็นผู้อาวุโสที่มีภูมิความรู้และปรารถนาที่จะส่งต่อองค์ความรู้ให้ศิษย์ช่วยกันทำนุบำรุงศาสตร์แห่งหมอธรรมให้คงอยู่ สรุปได้ว่าภายใต้กระแสการเปลี่ยนแปลงยุคโลกาภิวัตน์ จำเป็นต้องเร่งหาแนวทางที่ส่งเสริมให้ชุมชนเห็นความสำคัญและเห็นคุณค่าของหมอธรรมและพิธีกรรม โดยทุกภาคส่วนต้องให้ความร่วมมือในการอนุรักษ์ส่งเสริม

¹คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ Faculty of Humanities and Social Sciences, Surin Rajabhat University, Thailand; e-mail : jirayu_2515@hotmail.com

²คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ Faculty of Humanities and Social Sciences, Surin Rajabhat University, Thailand; e-mail : wanchai2526@outlook.com

³คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ Faculty of Humanities and Social Sciences, Surin Rajabhat University, Thailand; atimat-1@hotmail.com

⁴หมอธรรม สุรินทร์ Modham, Surin, Thailand

พิธีกรรมที่ทรงคุณค่า โดยเฉพาะองค์ประกอบส่วนท้องถิ่น และสถาบันการศึกษาควรรวบรวมองค์ความรู้เพื่อเป็นแหล่งสืบค้นที่สำคัญให้กับชุมชนต่อไป

คำสำคัญ (Keywords) : หมอธรรม, การผสมกลมกลืน, วัฒนธรรม, ความเชื่อ, ประเพณี

Abstract

This research aimed at studying the general condition of culture, beliefs, cultural assimilation processes and cultural adaptation of a Modham in Surin province. The qualitative research methodology employed a documentary research and key informants with a case study from the target group as samples to meet the objectives. The target group was classified as 5 groups: Modham, disciples of a Modham, treated people by a Modham, Informal and informal community leaders and academicians. There were 3 areas of research areas: Ban Lantea and Ban Ta Brahmin of Thep Raksa Sub-district and Ban Phum Pho, Tom Sub-district, Sangkha District, Surin Province. The main research findings showed that the status and role in being a Modham with a major motivator was a morally sick person and found a way to heal oneself. This had led to the belief that these treatments have kept others up to date. The family has been a Modham before, resulting in the interest to study, so it was inherited, hoping to help others. In addition, the family has been a Modham before it was transmitted knowledge and more self-study. They also recorded the knowledge in the textbook and kept it well. The rituals of a Modham often included folk music to be associated with emotional therapy. There is an integration of faith and belief in the doctrine of Buddhism, such as the principle of good deeds, evil, etc. At present, most Modham are senior people who are knowledgeable and passionate about their rituals and wish to pass on the knowledge they need to learn, love and cherish, help them to maintain the science of a Modham to continue for a long time. We concluded that under the current dynamics of globalization, it is necessary to find ways to encourage the community to be aware of the importance and value of the Dhamma and the ritual. Thus, all sectors need to cooperate in preserving the valuable ritual; especially local administration organizations and educational institutions should gather knowledge to be an important source of information for the community.

Keywords : Modham, Cultural Assimilation, Cultural, Faith, Tradition

บทนำ (Introduction)

ประเทศไทยถึงแม้ว่าต้องประสบกับปัญหาวิกฤตหลายด้านในอดีตที่ผ่านมาเมื่อสภาพของการเปลี่ยนแปลงทางด้านต่าง ๆ เป็นสาเหตุให้ต้องเผชิญกับปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาทางการเมือง และวิกฤตความเสื่อมถอยด้านคุณธรรมและจริยธรรม (Office of the National Economic and Social Development Board, 2011: 3) แต่ทว่าประเทศไทยก็ยังคงสามารถดำรงอยู่ได้ ซึ่งนั่นเป็นเพราะว่าประเทศไทยมีรากฐานของวัฒนธรรมชุมชนที่ดีงาม และมีความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่ก่อให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมจนกลายมาเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาประเทศ โดยในปัจจุบันการพัฒนาประเทศได้มุ่งเน้นการพัฒนาแบบองค์รวมที่มี “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” ให้ความสำคัญกับผลประโยชน์และความอยู่เย็นเป็นสุขของประชาชนเป็นหลัก และใช้การพัฒนาเศรษฐกิจเป็นเครื่องมือช่วยพัฒนาให้คนมีความสุขและคุณภาพชีวิตที่ดี คือยึดหลัก “ภูมิสังคม” เน้นย้ำและตระหนักถึงการให้ความสำคัญกับหลักแห่งวัฒนธรรมชุมชนซึ่งถือว่าเป็นต้นแบบของการพัฒนา รวมถึงแนวคิดการสร้างกระแสการพัฒนาอย่างยั่งยืนบนฐานวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งกระบวนการสร้างความเข้มแข็งจากฐานวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นทำให้เกิดความเข้มแข็งในชุมชนโดยคนในชุมชนเป็นผู้คิดและปฏิบัติจนเป็นชุมชนเข้มแข็งและยั่งยืน ผนวกกับแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ได้ทรงพระราชทานแนวคิดให้กับปวงชนชาวไทยในการพึ่งตนเองบนฐานแห่งความพอเพียงโดยทรงชี้ให้เห็นความสำคัญของการนำวัฒนธรรมของชุมชนมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดโดยทรงมองว่าการพัฒนาอย่างยั่งยืน อาจมีจุดเริ่มต้นที่หลากหลายแตกต่างกัน เริ่มจากการเสริมสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ สร้างความตระหนักในการพึ่งตนเองโดยมีภาคีเครือข่ายเป็นพลังเสริมเพื่อนำพาไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชน และก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนบนฐานของวัฒนธรรมชุมชนและศักยภาพของตนเองที่มีอยู่

หมอธรรมจัดว่าเป็นเรื่องของการผสมผสานทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในชุมชนภาคอีสานของไทย อันมีที่มาจากมูลเหตุแห่งชีวิตที่ว่าด้วยอาการเจ็บป่วยและการรักษาโรค ความเจ็บป่วยที่เกิดจากเชื้อโรคสามารถเยียวยาให้หายได้ด้วยการรักษาโดยการไชยา ส่วนความเจ็บป่วยที่เกิดจากผีนั้น เชื่อว่าต้องได้รับการรักษาจากผีฟ้าหรืออำนาจอย่างอื่นที่มีไชเฉพาะยาเท่านั้นแต่อย่างไรก็ตามเมื่อถึงคราวชีวิตจะสิ้นสุดลง ก็ไม่สามารถมีใครเห็นยวั้งเอาไว้ได้คนป่วยที่ได้รับการรักษาจากวิธีการสมัยใหม่หรือจากยาไม่ได้ผลแล้วคนไข้หรือญาติพี่น้องของคนไข้ก็จนปัญญาจำต้องหันหน้าพึ่งทางอื่น (Thamwat, 1985 : 45) ซึ่งคำว่าหมอธรรมแยกมาจากคำว่า “หมอ” หมายถึง ผู้มีความรู้ความสามารถ เชี่ยวชาญในเรื่องเฉพาะนั้น ๆ และคำว่า “ธรรม” หมายถึง เวทย์มนต์คาถาประเภทหนึ่ง ใช้สำหรับป้องกัน ขับไล่ภูตผีปีศาจ (Nunnathi, 2008 : 52) ทั้งนี้หากมีการศึกษาประวัติศาสตร์ย้อนถึงที่มาหมอธรรมประกอบสันนิษฐานว่าเกิดขึ้นในสมัยของพระยาฟ้าหล้าธรรณศรีสัตนาคนหุต (เจ้าฟ้ากุ้ง) (Suphamark, 1995 : 57-58)

จังหวัดสุรินทร์ตั้งอยู่ในภาคอีสานตอนกลางที่ประกอบด้วยกลุ่มคนที่มีการผสมผสานทางวัฒนธรรมโดยมีกลุ่มชาติพันธุ์หลัก 3 กลุ่มคือ ชาติพันธุ์เขมร ลาว และกวยที่ยังคงมีความศรัทธาต่อการรักษาอาการเจ็บป่วยด้วยวิถีแห่งภูมิปัญญา ดังนั้น หมอธรรมหรือหมอพื้นบ้านจึงถือได้ว่าเป็นบุคคลที่ได้รับการยอมรับนับถือจากประชาชน เดิมวิธีการรักษาอาการเจ็บป่วยโดยหมอธรรมหรือหมอพื้นบ้านจะรักษาตามอาการโดยศาสตร์แห่งจารีตและขนบประเพณีของแต่ละชาติพันธุ์ซึ่งมีความยากง่าย ซับซ้อน

และมีรายละเอียดในกระบวนการรักษาที่แตกต่างกันตามกลุ่มชาติพันธุ์ แต่ในภาวะปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงสังคมตามกระแสโลกาภิวัตน์ได้ส่งผลให้ชุมชนต้องมีการพัฒนาและปรับเปลี่ยนตนเองให้ทันกับกระแสการเปลี่ยนแปลงที่โถมกระหน่ำเข้ามาอย่างต่อเนื่อง ระบบความคิด ความเชื่อ จารีตประเพณี และวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ปฏิบัติสืบทอดเริ่มถูกท้าทายและได้รับผลกระทบจากระบบความเชื่อสากลที่มีความทันสมัย รวมถึงภาพของระบบความเชื่อด้านการรักษาโรคของหมอธรรมด้วย เพราะความเชื่อเรื่องหมอธรรมนั้นเกิดขึ้นและเป็นหนทางแก้ไขปัญหายาวนาน การเปลี่ยนแปลงของสังคมและวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นทำให้ระบบความเชื่อหมอธรรมได้ปรับเปลี่ยนให้เหมาะสม โดยระบบความเชื่อหมอธรรมดำรงอยู่ท่ามกลางความหลากหลายทางความเชื่อ ทำให้เกิดการปะทะสังสรรค์กับวัฒนธรรมภายนอกอยู่ตลอดเวลา ทำให้ระบบความเชื่อหมอธรรม มีความซับซ้อนมากขึ้น (Limcharoen, 2016 : 17) ซึ่งในปัจจุบันระบบความเชื่อหมอธรรมกระจายอยู่ทั่วภาคอีสาน ซึ่งพบได้จากผลงานการศึกษาของ Vesenang (1987) Phonhan (1992) Mankhong (1987) Uitragoon (1997) Wiang-in (1987) Nunkhunthi (2008) Sriprajong (1976) and Srilha (1992) ที่ได้ศึกษาหมอธรรมในจังหวัดขอนแก่น โดยภาพรวมของการศึกษากล่าวถึงพิธีกรรมรักษาอาการเจ็บป่วยโดยใช้เวทย์มนต์คาถาที่เกิดจากการกระทำของผี คุณไสย หลังจากนั้นหมอธรรมจะทำพิธีป้องกันไม่ให้ภูต ผี ปีศาจและอำนาจคุณไสยหวนกลับมาทำร้ายผู้ป่วยอีก โดยการผูกแขน หรือเป่ากระหม่อมและปิดยันต์รอบ ๆ บ้านผู้ป่วย เมื่อผู้ป่วยรักษากับหมอธรรมคนแรก อาการไม่ดีขึ้นผู้ป่วยอาจเปลี่ยนไปรักษากับหมอธรรมคนที่สองได้ แม้ว่าชาวบ้านไม่ได้เกิดอาการเจ็บป่วย แต่ต้องการความคุ้มครองจากหมอธรรม ก็จะเข้ารับการรักษากับหมอธรรม เพื่อให้หมอธรรมทำพิธีปกป้องรักษาคุ้มครอง ซึ่งการศึกษาที่ผ่านมาศึกษาเฉพาะกรณี พบว่าขาดการเชื่อมโยงทั้งระบบ ทำให้เห็นภาพของหมอธรรมไม่ปะติดปะต่อ ขาดการเข้าใจประวัติศาสตร์พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ขาดความเข้าใจการเรียนรู้ธรรมตามลำดับขั้น พระธรรมห้องเล็ก พระธรรมห้องกลาง พระธรรมห้องใหญ่ รวมทั้งสายธรรมที่สำคัญ

อย่างไรก็ตาม Limcharoen (2016) ได้ทำการศึกษาหมอธรรมเกี่ยวกับประวัติ ความเชื่อ และเครือข่ายทางสังคมในภาคอีสาน ซึ่งสะท้อนภาพทำให้เห็นพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงภาพของระบบจารีตหมอธรรมในลักษณะที่เป็นพลวัตจากผลของการศึกษาข้างต้นเน้นให้เห็นถึงความสำคัญของหมอธรรมที่ยังคงมีความสำคัญกับวิถีชีวิตและประเพณีท้องถิ่นได้อย่างกลมกลืนอยู่ด้วยเหตุแห่งการบูรณาการหลอมรวมไม่แยกส่วน ก่อให้เกิดการผสมผสานเชื่อมโยงที่สมดุล ส่งผลให้ในปัจจุบันการรักษาอาการเจ็บป่วย โดยหมอธรรมยังคงสืบทอดและได้รับความนิยมนับถือ ทั้งนี้การปรับเปลี่ยนที่พบประการสำคัญของหมอธรรมในปัจจุบันคือมีกระบวนการปรับตัวเชิงวัฒนธรรมของหมอธรรมโดยมีการผสมผสานวิธีการโดยการนำรูปแบบความเชื่อของทุกกลุ่มชาติพันธุ์มาประยุกต์ผสมผสาน ไม่ว่าจะ เป็นภาษา ดนตรี เครื่องแต่งกาย เครื่องเล่น และขั้นตอนพิธี ส่งผลให้ความเชื่อเรื่องหมอธรรมหรือหมอพื้นบ้านในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ ยังคงได้รับการสืบทอดในลักษณะของการบำบัดรักษาทำให้หมอธรรมคนเดียวสามารถรักษาผู้ป่วยได้หลากหลายวิธีการ นอกจากนี้ในปัจจุบันบทบาทของหมอธรรมได้มีการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในพื้นที่อีกด้วย กล่าวคือ จากที่มีหน้าที่รักษาผู้ป่วยตามอาการแล้วในปัจจุบันหมอธรรมยังถูกร้องขอให้ทำหน้าที่พยากรณ์ ดูดวงชะตาในงานพิธีต่าง ๆ เช่น งานขึ้นบ้านใหม่ การตั้งศาลพระภูมิเจ้า

ที่ การแต่งงาน การเกณฑ์ทหาร การอุปสมบท การเริ่มต้นทำงาน การคลอดบุตร และพิธีกรรมในงานศพ เป็นต้น ซึ่งสิ่งต่าง ๆ ตามบทบาทหน้าที่ที่มีการเปลี่ยนแปลงของหออธรรมนี้สะท้อนให้เห็นถึงการแสดงถึงความชัดเจนเชิงพลวัตรที่สามารถปรับตัวภายใต้บทบาทแห่งวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีการกลมกลืนหลอมรวม สะท้อนถึงบทบาทของหออธรรมที่มีความสำคัญกับวิถีการดำเนินชีวิตของคนนับแต่เกิดจนกระทั่งเสียชีวิตล้วนอยู่ภายใต้พิธีกรรมตามความเชื่อทั้งสิ้น โดยพิธีกรรมที่ดำเนินขึ้นของหออธรรมในปัจจุบันไม่ได้ถูกจำกัดอยู่กับกลุ่มชาติพันธุ์ใดเป็นหลัก หากแต่มีความเชื่อมั่นศรัทธาร่วมกันในภูมิปัญญาและกระบวนการส่งผ่านเพื่อความเป็นมงคลแห่งการดำเนินชีวิต

จากสภาพปัญหาดังกล่าวข้างต้น จึงทำให้คณะผู้วิจัยเกิดความสนใจที่จะศึกษาถึงการคงอยู่ของหออธรรมและมุ่งที่จะศึกษาถึงการผสมผสานทางวัฒนธรรมของหออธรรมและการค้นหากระบวนการปรับตัวทางวัฒนธรรมของหออธรรมในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ รวมถึงการหาแนวทางการส่งเสริมให้ชุมชนเห็นความสำคัญและคุณค่าของวัฒนธรรมซึ่งถือว่าเป็นภูมิปัญญาของชุมชนท้องถิ่น การกระตุ้นและสร้างกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วมโดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research-PAR) นำไปสู่การพัฒนาและการคงอยู่ของวัฒนธรรมชุมชนต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย (Research Objectives)

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพทั่วไปของวัฒนธรรม ความเชื่อของหออธรรม และการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมและการปรับตัวทางวัฒนธรรมของหออธรรมผ่านพิธีกรรมในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์

วิธีดำเนินการวิจัย (Research Methods)

วิธีการดำเนินการวิจัย ประกอบด้วย

1. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ที่ใช้สำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็น 5 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มหออธรรม ประกอบด้วยแม่เรียง อุ้นใจ อายุ 89 ปี ประสบการณ์หออธรรมกว่า 68 ปี แม่สุเพียบ ซ่อนจันทร์ อายุ 59 ปี ประสบการณ์หออธรรมกว่า 33 ปี และนายพิศาล พระงาม อายุ 26 ปี ประสบการณ์หออธรรมกว่า 15 ปี โดยคัดเลือกมาจากหออธรรมที่ได้รับการเคารพศรัทธาของประชาชน มีการประกอบพิธีกรรมหออธรรมอย่างสม่ำเสมอ มีการสืบทอดความรู้จากบรรพบุรุษหรือองค์ความรู้จากท้องถิ่นและมีการถ่ายทอดความรู้อย่างชัดเจน มีการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม มีความสามารถในการบำบัดรักษาโรคไม่เรียกจ่ายค่ารักษาแพงเกินไปและมีคุณธรรมและมีเมตตา 2) กลุ่มลูกศิษย์หออธรรม เป็นผู้ที่ได้รับการสืบทอดวิชาหออธรรมจากอาจารย์ 3) กลุ่มบุคคลที่เข้ารับการรักษาจากหออธรรม 4) กลุ่มผู้นำชุมชนที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ได้แก่ ประชาชนท้องถิ่น ผู้นำชุมชน และผู้นำศาสนา เป็นต้น และ 5) กลุ่มนักวิชาการ

2. พื้นที่ในการวิจัย ประกอบด้วย บ้านลันแต บ้านตาพราหมณ์ ตำบลเทพรักษา อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์และบ้านภูมิโพธิ์ ตำบลตม อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ ซึ่งเหตุผลในการเลือก

พื้นที่วิจัยดังกล่าวเนื่องจากเป็นหมู่บ้านหอมธรรมที่ยังคงประกอบพิธีกรรม ประชาชนยังคงรักษาขนบธรรมเนียม มีความเชื่อและศรัทธาในพิธีกรรมหอมธรรมต่อเนื่องยาวนานมากกว่า 10 ปี ประชาชนเข้าร่วมพิธีกรรมหอมธรรมเป็นประจำทุกปี และมีการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมภายใต้สังคมพหุวัฒนธรรม

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล โดยทำการจัดเก็บข้อมูลจาก 2 แหล่งข้อมูลที่สำคัญคือการเก็บข้อมูลในระดับมหภาคหรือแบบกว้าง (Macro Level) และเก็บเชิงลึก (Micro Level) ซึ่งการวิจัยในครั้งนี้ได้กำหนดระยะเวลาในการดำเนินการ คือ ตั้งแต่วันที่ 1 กุมภาพันธ์ – 30 พฤศจิกายน 2560

4. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วย 1) การรวบรวมข้อมูลในระดับปฐมภูมิ 2) การเก็บรวบรวมข้อมูลในระดับทุติยภูมิ 3) วิธีการออกแบบการสัมภาษณ์ 4) การเข้าไปในพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูล 5) การรวบรวมข้อมูล และ 6) การจัดระเบียบข้อมูล

5. การวิเคราะห์ข้อมูล คณะผู้วิจัยได้มีขั้นตอน ประกอบด้วย 1) การจัดระเบียบข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ โดยจัดกลุ่มตามประเด็นการวิจัยโดยมีการวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ 2) การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) 3) การพรรณนาตรรกะ (Logical Descriptive Analysis) 4) การตีความหมาย (Interpretation) 5) การเปรียบเทียบข้อมูล (Data Benchmarking Analysis) 6) การสรุปผลกระบวนการผสมผสานทางวัฒนธรรมด้านหอมธรรมของประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ต่อวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชน และ 7) นำเสนอแนวทางการส่งเสริมให้เห็นความสำคัญเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมซึ่งถือว่าเป็นภูมิปัญญาของชุมชนท้องถิ่น

ผลการวิจัย (Research Results)

ผลการวิจัยสามารถสรุปตามประเด็นสำคัญ โดยแบ่งเป็น 3 ด้านดังนี้

1. สภาพทั่วไปของวัฒนธรรมและความเชื่อของหอมธรรมในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์

ข้อมูลส่วนบุคคลของหอมธรรมซึ่งในการวิจัยครั้งนี้คณะผู้วิจัยได้สัมภาษณ์หอมธรรม 3 ท่าน คือแม่เรียง อุ่นใจ แม่สุภาพ ซ่อนแก้วและนายพิศาล พระงาม จากการสัมภาษณ์ พบว่า สถานภาพและบทบาทของการเป็นหอมธรรมมีเหตุจูงใจสำคัญคือ เกิดอาการป่วยและพบวิธีการรักษาตนเอง จึงนำความรู้ดังกล่าวรักษาคนอื่นเรื่อยมา และมีคนในครอบครัวเป็นหอมธรรมมาก่อนจึงได้รับการถ่ายทอด และหลังจากที่ได้รับการถ่ายทอดวิชาความรู้จากบรมครู ก็จะมีการศึกษาค้นคว้าความรู้เพิ่มเติมด้วยตนเองเพื่อให้เหมาะสมและจะมีการเก็บรักษาตำราที่ได้รับการสืบทอดมา แล้วมีการท่องจำขึ้นใจวิธีการรักษาหอมธรรมจะเสี่ยงหายหาค่าเหตุและอาการเจ็บป่วย และทำการรักษาด้วยการปิดเป่าสะเดาะเคราะห์ด้วยคาถาเวทมนต์ และการรักษาทางสมุนไพร ซึ่งจะได้รับการสืบทอดมาจากครูบาอาจารย์ สำหรับเครื่องประกอบการรักษาและข้อห้ามได้แก่ ชั้น 5 ชั้น 8 เครื่องบูชา ถาดครู บายศรีแบบเขมร ข้าวตอกดอกไม้ ผ้าขาว เหล้ายา รูปเทียน และขนมคาวหวาน ส่วนข้อห้าม เช่น ห้ามรับประทานอาหารในจานศพ ห้ามลอดใต้ราวตากผ้า ห้ามลอดใต้สายสิญจน์โยงศพ ห้ามรับประทานผัก ห้ามรับประทานมะเฟือง เป็นต้น ซึ่งสาเหตุของความเจ็บป่วยส่วนใหญ่ไม่พบสาเหตุชัดเจน แต่หลายครั้งเชื่อว่าจากปรากฏการณ์เหนือธรรมชาติ และหาวิธีการรักษาไม่ได้ ลักษณะของ

อาการเจ็บป่วยที่พบหมอธรรม คือ มีอาการเจ็บป่วย ปวดหัว ตัวร้อน จุกแน่นหน้าอก หายใจไม่ออก เหนื่อย เพลีย ซีด ท้องโตผิดปกติ ลูกไม่ได้ เดินลำบาก โดยการรักษาทางยาสมุนไพร คาถาเป่า และพิธีกรรมเข้าทรง เช่น ไหว้ ภูต ผี เจ้าป่า เจ้าเขา เป็นต้น และลักษณะการรักษาของหมอธรรมมีความเฉพาะตัวพิเศษโดยจะรักษาด้วยความเชื่อ ความศรัทธา เป็นหลักธรรมที่ได้จากรุ่นหมอธรรมส่งต่อกันมา โดยมีดนตรีพื้นบ้านเข้ามากำกับจังหวะ ก่อให้เกิดกำลังใจที่ดีขึ้น โดยจำนวนผู้ที่มารับการรักษาที่งานเฉลี่ยต่อเดือนจะมีผู้ที่มารับการรักษาโดยเฉลี่ยประมาณ 20 - 30 คน และสิ่งที่ยังไม่มีข้อมูลที่แน่นอนของผู้ป่วยที่มารับการรักษา เนื่องจากไม่มีการจัดบันทึกข้อมูลการรักษาของผู้ป่วยในแต่ละราย การดำรงชีวิตประจำวันของประชาชนในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ยังคงมีการพึ่งพาอาศัยพิธีกรรมหมอธรรมเป็นจำนวนมาก สืบเนื่องจากประเพณี ความเชื่อ ด้านการรักษาคงอยู่ควบคู่กับคนในสังคมเสมอมา ในปัจจุบันประชาชนยังคงให้ความสำคัญในวิธีการรักษาของหมอธรรมอยู่มาก โดยเฉพาะประชาชนพื้นที่ชายขอบ พิธีของหมอธรรมสร้างแรงบันดาลใจในการดำรงชีวิต เพราะเชื่ออย่างยิ่งว่าจะช่วยให้พวกเขาอยู่ได้และมีความสุข จึงกล่าวได้ว่าประชาชนในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ส่วนใหญ่ยังคงให้ความสำคัญในเรื่องของการทำพิธีรักษาโดยหมอธรรม ด้วยความเชื่อความศรัทธาในเรื่องของคาถาและการประกอบพิธีกรรม

2. กระบวนการผสมผสานทางวัฒนธรรมและการปรับตัวทางวัฒนธรรมของหมอธรรมในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ พบว่า มูลเหตุจูงใจของหมอธรรมเริ่มต้นจากความเชื่อของหมอธรรม โดยมีสาเหตุจากความต้องการช่วยขจัดปัดเป่าสิ่งไม่ดีในตัวของคนเจ็บป่วย และช่วยรักษาจิตใจคนในชุมชน เหตุจากบรรพบุรุษที่เป็นหมอธรรมอยู่แล้วส่งผลให้เกิดการปลูกฝังพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ผ่านการรับรู้ และซึมซับเรื่อยมา จากรุ่นสู่รุ่นและจากอำนาจเหนือธรรมชาติสำหรับปัจจุบันความเชื่อเรื่องหมอธรรมก็ยังคงมีการสืบทอดจากบรรพบุรุษและอำนาจเหนือธรรมชาติ และพิธีกรรมต่าง ๆ ยังคงไว้ซึ่งความเชื่อ ความศรัทธา ในการรักษาแบบดั้งเดิม ในอดีตยังคงปรากฏอยู่คู่ปัจจุบันวิธีการสืบทอดองค์ความรู้ในอดีตมีการปฏิบัติเป็นประจำเพื่อให้ศิษย์ได้เรียนรู้ตามศาสตร์วิชา เป็นการสืบทอดด้วยการเรียนรู้จากปากต่อปาก (มุขปาฐะ) และการท่องจำ โดยในปัจจุบันการสืบทอดความรู้ด้านหมอธรรมก็ยังคงใช้วิธีการแบบดั้งเดิม แต่สิ่งที่พัฒนาไปคู่กับการเปลี่ยนแปลงของสังคม คือ การแสวงหาความรู้เพิ่มเติมโดยการสอบถามจากผู้รู้ด้านหมอธรรมและเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ ในอดีตมีการเรียนรู้และศึกษาจากครูหมอธรรมในทุก ๆ ที่ที่มีโอกาส มีการรวบรวมองค์ความรู้โดยการจดบันทึกเป็นเล่มเป็นตำรา ในปัจจุบันได้มีการเก็บบันทึกรวบรวมข้อมูลที่เป็นลายลักษณ์อักษรและมีการเก็บบันทึกในข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ตามการปรับเปลี่ยนของสังคมปัจจุบันเพื่อสร้างเป็นองค์ความรู้ให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาหรือสืบค้นได้ ส่วนการปฏิบัติตนในอดีต มีการถือศีล ประพฤติตนให้อยู่ในศีลในธรรม ไม่ประพฤตชั่ว นุ่งสมาธิ และปฏิบัติตนอย่างเรียบง่าย ปฏิบัติยึดกฎระเบียบตามแบบแผนความเป็นครูหมอธรรม ในปัจจุบันการปฏิบัติตนมีการบูรณาการให้ทันต่อเหตุการณ์ของปัจจุบันและครอบคลุมมากขึ้นกว่าเดิม ในอดีตการวินิจฉัยอาการผู้ป่วยที่มีความผิดปกติจากโรคทั่ว ๆ ไปจะเกิดขึ้นโดยหมอธรรมเท่านั้น แต่ปัจจุบันผู้ป่วยจะไปพบแพทย์ที่โรงพยาบาล เพื่อหาสาเหตุที่ป่วยและทำพิธีกรรมโดยหมอธรรมควบคู่กัน ทั้งนี้ วิธีการรักษาเดิมเริ่มจากการขอขมา ยกชั้น 5 ชั้น 8

เย็บถาดครู ทำพิธีร่างทรงทำการรักษาตามอาการเจ็บป่วย การเสียชีวิต โดยใช้พิธีกรรมด้วยการเข้าทรง ตามความเชื่อ เพื่อหาสาเหตุ และใช้ยาสมุนไพรหรือเป็นการเป่าด้วยน้ำหมาก และคาถาเวทมนต์ สำหรับปัจจุบันนอกจากมีวิธีการรักษาเช่นเดียวกับวิธีการในอดีตแล้ว สิ่งพัฒนาเพิ่มขึ้นและการรักษาจากที่โรงพยาบาลควบคู่กันไป ประเภทของพิธีกรรมเดิม ได้แก่ การเสียชีวิตหาสาเหตุอาการเจ็บป่วยด้วยร่างทรง (เล่นมั่วต) ประกอบกับดนตรี การบูชา และขอขมา ปัจจุบันก็ยังคงไม่แตกต่างกัน แต่สิ่งที่แตกต่างชัดคือ การรับการรักษาควบคู่กับการรักษาทางโรงพยาบาล โดยอาศัยหมอธรรมเข้ามาช่วยในการรักษา ด้วยยาสมุนไพรเพิ่มเติมซึ่งพิธีกรรมดังกล่าวสอดคล้องกับการสังเกตของคณะผู้วิจัยที่ยังพบว่าจะมีพิธีกรรมที่ไม่แตกต่างกับในอดีตที่ผ่านมา เป็นต้นว่า มีการเสียชีวิตหาสาเหตุของอาการเจ็บป่วยที่หาสาเหตุไม่เจอ การเสียชีวิตอาการเจ็บป่วยและเป่า การร่างทรงเพื่อรักษาอาการเจ็บป่วยและหาวิธีการรักษา พิธีกรรมรักษาผู้ป่วยที่เป็นมานาน โดยผลจากการเสียชีวิตว่าอำนาจสิ่งเหนือธรรมชาติ ทำให้เกิดจากอาการเจ็บป่วย เช่นการทำนายว่าเมื่อ 2 เดือนที่แล้ว ผู้ป่วยได้ขุดดินต้นโพธิ์ในสวน และต้องมีพิธีขอขมา เป็นต้น

เดิมการประกอบพิธีกรรมในแต่ละครั้งจะมีคนมาร่วมประมาณ 20-30 คน แล้วแต่สถานการณ์ของผู้ป่วย ซึ่งผู้ที่เข้าร่วมพิธีกรรมนั้นจะเป็นคนตามชุมชนที่คนอาศัยอยู่ในเขตชายขอบจังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ และศรีสะเกษ ส่วนมากเป็นคนนับถือหรือศรัทธาในพระพุทธศาสนา และสิ่งที่น่าสนใจในปัจจุบันคือ ประชาชนหันมาให้ความสนใจในวิธีการรักษาอาการเจ็บป่วยด้วยวิธีหมอธรรมมากยิ่งขึ้น ประมาณโดยเฉลี่ยแล้วประมาณ 50-60 คนต่อครั้งสอดคล้องกับการสังเกตของพิธีกรรมของหมอธรรมในแต่ละครั้งจะประกอบด้วยสมาชิก ประมาณ 30-40 คน ส่วนใหญ่เป็นคนในกลุ่มชนชาติพันธุ์เขมร เป็นกลุ่มคนส่วนใหญ่ที่มารักษากับหมอธรรม และก็มีคนกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลายออกไป อาทิ เช่น ลาว ส่วย เขมร ในบางพื้นที่ และยังขยายไปถึงกลุ่มคนจีนหรือประเทศเพื่อนบ้าน ที่มีการนับถือ สืบเนื่องด้วยปัจจุบันมีเทคโนโลยีที่เข้าถึง ส่งผลให้มีความรู้จักที่ยังคงศรัทธาและเชื่อว่าการรักษาด้วยวิธีนี้จะหาย และโดยส่วนใหญ่จะเป็นคนที่มีอายุมาก เช่น ปู่ ตา ย่า ยาย ที่ยังคงความเชื่อและศรัทธาในสิ่งที่มองไม่เห็น ตลอดทั้งพบเห็นกลุ่มเด็กเยาวชนที่มาร่วมพิธีกรรมด้วย ส่วนวัสดุ อุปกรณ์ เครื่องมือสำหรับการใช้ประกอบพิธีทั้งอดีตและปัจจุบันยังคงลักษณะที่คงเดิม คือ ประกอบด้วยบายศรีชั้น 7 ชั้น 1 คู่ ชั้น 5 ชั้น 8 เครื่องดนตรี และของเช่น ไห้ว ผ้าขาวรูปเทียน ดอกไม้ น้ำอ้อตม เหล้าขาว และเงิน 12 บาท ชั้นขอขมา บายศรีจาน 5 คู่ อุปกรณ์แต่งกายสำหรับผู้นำทำพิธี (เปล) ที่ใช้ใส่สิ่งไม่ดีที่เข้ามาครอบงำ ทำให้เกิดอาการเจ็บ

ขั้นตอนการรักษาสำคัญหมอธรรมจะเสียชีวิตหาสาเหตุของอาการเจ็บป่วย การหาวิธีการแก้หรือรักษาอาการเจ็บป่วย อาจจะเป็นการเป่า หรือนำเครื่องดนตรีมาเล่นประกอบการทำพิธี การที่ผู้ป่วยถูกคุณไสย หมอธรรมจะต้องใช้คาถา และยาสมุนไพรถอดถอนคุณไสยออก โดยใช้ไข่ไก่ และยาสมุนไพรในเป็นสิ่งที่ใช้ในการถอดถอนคุณไสย และในปัจจุบันก็ไม่แตกต่างกับขั้นตอนในอดีตเพียงแต่มีการปรับรูปแบบให้สอดคล้องกับสังคมที่เปลี่ยนไป กล่าวคือ เป็นการวินิจฉัยอาการเจ็บป่วยร่วมจากโรงพยาบาล และการจัดพิธีกรรมตามความเชื่อ โดยการเข้าทรงเพื่อปิดเป่า และการใช้ยาสมุนไพรในการรักษาควบคู่กันซึ่งสอดคล้องการสังเกต พบว่า ขั้นตอนยังคงไม่แตกต่างกัน

นักเพียงแค่ปรับให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน กล่าวคือ หมอธรรมเสี่ยงทายที่มาของสาเหตุ การเจ็บป่วย และหาวิธีการรักษา หมอธรรมร่างทรงอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ลงมาเพื่อทำการเสี่ยงทาย อาการของผู้ป่วยและหาแนวทางหรือวิธีแก้ ไขว้ครู ไขว้เจ้าที่ ขอเปิดทางประกอบพิธีหมอธรรม เพื่อหาสาเหตุการเจ็บป่วย ผู้ทำพิธีขอขมาครู และขอให้สิ่งอำนาจเหนือธรรมชาติเข้ามาดู และเสี่ยงทาย อาการ ทำพิธีแก้ และหาทางรักษาตามลำดับ ขั้นตอน

บทสวดในการทำพิธีกรรมหรือรักษานั้น หมอธรรมเชื่อว่าอำนาจเหนือธรรมชาติจะมาดลใจ ให้พูด และรักษาเองไม่มีการท่องหรือเรียนบทสวดมาจากที่ใด เนื่องจากหมอธรรมเชื่อว่าอำนาจเหนือธรรมชาติจะเป็นผู้สวดเอง เช่น คาถาไสยเวทมนต์ คาถาไร้พราย คาถากำหราบผี คาถาถอนคุณไสย คาถากำจัด คาถาเพิกภูมิ คาถาผูกและคลาย คาถามัด คาถาปิด สำหรับปัจจุบันมีการปรับตามกลุ่มคน คือ อาจใช้คาถาไสยเวทมนต์ควบคู่บทบาลีและคาถาเขมร เป็นต้นเช่นเดียวกับข้อสังเกตที่พบว่า หมอธรรมไม่มีบทสวดแต่เชื่อว่าอำนาจแห่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะช่วยดลใจให้การเจ็บป่วยค่อย ๆ ดีขึ้น หลังจากการประกอบพิธีกรรม เพราะหมอธรรมเชื่อว่าอำนาจเหนือธรรมชาติจะช่วยดลใจให้พิธีกรรมดังกล่าวหายได้ การไขว้ครูเพื่อเข้าสู่พิธีกรรม สวดตามสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เข้ามาเพื่อบอกกล่าวหรือเสี่ยงทายเหตุการณ์ “มเหศักดิ์ มเหเซย”

จุดประสงค์สำหรับการประกอบพิธีกรรม คือ เพื่อรักษาจิตใจให้สบายตามที่มีความประสงค์หรือมีความเชื่อต่อวิธีการรักษานี้ เพื่อทำตามคำเสี่ยงทายที่หมอธรรมได้เสี่ยงทายไว้ และเพื่อให้การรักษาเป็นไปตามสิ่งทำนาย เพื่อรักษาคนป่วยจากอาการเจ็บป่วย จากสิ่งเหนือธรรมชาติ สิ่งลี้ลับ และเพื่ออนุรักษ์ความเชื่อพิธีกรรมแบบดั้งเดิม จากบรรพบุรุษที่สืบทอดต่อกันมา และปัจจุบันก็เช่นกันที่ประกอบพิธีกรรมเพื่อมุ่งรักษาคนป่วยจากโรคที่เกิดขึ้นจากสิ่งที่มองไม่เห็น รักษาทางอารมณ์ จิตใจ และสติ รักษาด้วยดนตรี และพิธีกรรมทางความเชื่อ รวมถึงรักษาด้วยการสร้างกำลังใจ และโน้มน้าวอารมณ์ให้ดีขึ้นเช่นเดียวกับข้อสังเกต ที่ยังพบว่าการประกอบพิธีกรรมยังคงเป็นอีกทางที่ช่วยให้การรักษาที่ควบคู่กับวิทยาศาสตร์ และทำเพื่อหาแนวทางการรักษาตามคำเสี่ยงทาย เพื่อบรรเทาอาการเจ็บป่วย และวิธีการรักษาโดยหมอธรรมยังเป็นการสืบทอดพลังศรัทธาไปยังลูกหลานเพื่อการสืบทอด ส่วนอาการเจ็บป่วยโดยมากผู้ป่วยมักมีอาการหมองคล้ำ สีต บวม ผอม ร่างกายทรุดโทรม บรรยากาศน่ากลัวชวนขนลุก รับรู้สัมผัสกับสิ่งที่เหนือธรรมชาติ ซึ่งปัจจุบันเทคโนโลยีเข้ามามีส่วนร่วม และได้ประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ จึงทำให้พฤติกรรม อารมณ์ บรรยากาศ ต่าง ๆ ลดน้อยลงไป และจากการสังเกต จะพบเห็นพฤติกรรม อารมณ์ บรรยากาศของผู้เข้าร่วมค่อนข้างหดหืด โกรธ หมอธรรมสื่อสารออกมาว่า สาเหตุการเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นนั้นมีหลากหลาย อาทิเช่น เกิดจากผู้ป่วยไปขุดต้นไม้ใหญ่ในลานของตนออก โดยไม่เชื่อว่าอำนาจเหนือธรรมชาติไม่มีอยู่จริงตามที่คนอื่นเชื่อและศรัทธา อารมณ์ร้อน และไว้วางใจ ต่อว่าผู้ป่วย โดยหมอธรรมจะทำนายว่า สาเหตุของการเจ็บป่วยมาจากผู้ป่วยไปขุดจอมปลวกออกจากใต้ถุนบ้าน และเชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาเป็นผู้สร้างไว้ กลุ่มหมอธรรมมักเป็นบุคคลที่อายุมากแล้ว และมักใช้การรักษาในรูปแบบเดียวกัน และกลุ่มเยาวชนที่มีความสนใจในการรักษาเช่นนี้ มานั่งรอเพื่อดูการรักษาของหมอธรรม

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าจากอดีตหมอธรรมเข้ามามีบทบาทในทุก ๆ วันและทุก ๆ ประเพณี ก่อให้เกิดการปลูกฝังที่ยึดถือและปฏิบัติตามกันมาเรื่อย ๆ จวบจนถึงปัจจุบัน แน่นนอนที่สุดว่า การรักษาทางวิทยาศาสตร์ที่หาวิธีการรักษาไม่ได้ ผู้ป่วยจำเป็นต้องกลับบ้านและเพื่อมาหาสมุนไพรรักษา หมอธรรมที่ตนนับถือและเชื่อว่ารักษาให้หายได้ ปฏิบัติตนให้อยู่ในศีลธรรม และเคร่งคัดต่อหน้าที่ และข้อห้ามต่าง ๆ เพื่อคงซึ่งความขลัง ซึ่งปัจจุบันก็ไม่แตกต่างไปจากอดีตยังคงมีการปฏิบัติตนในศีลธรรม และเคร่งคัดต่อข้อห้าม ข้อควรปฏิบัติต่าง ๆ และการให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในพิธี

3. แนวทางการส่งเสริมให้เห็นความสำคัญและเห็นคุณค่าของวัฒนธรรม

จากการนำเสนอผลการวิจัยเกี่ยวกับสภาพทั่วไปของวัฒนธรรม ความเชื่อ กระบวนการผสมผสานทางวัฒนธรรม ตลอดจนการปรับตัวทางวัฒนธรรมของหมอธรรมในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ไปแล้วข้างต้นนั้น ทำให้คณะผู้วิจัยได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของพิธีกรรม “หมอธรรม” ที่ควรอนุรักษ์และส่งเสริมให้ยังคงอยู่คู่กับสังคมพื้นถิ่นนี้ ผสมผสานกับวัฒนธรรม ความเชื่อ ประเพณีที่มีการปฏิบัติสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นกระทั่งปัจจุบันก็ยังคงมีพิธีกรรมปรากฏให้เห็นในสังคม คณะผู้วิจัยได้แสวงหาซึ่งแนวทางที่จะนำไปสู่การส่งเสริมให้เห็นความสำคัญเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมซึ่งถือว่าเป็นภูมิปัญญาของชุมชนท้องถิ่นที่จะเกิดการพัฒนาศักยภาพและความเข้มแข็งแก่ชุมชนอย่างยั่งยืนผ่านรูปแบบการบูรณาการทุนทางวัฒนธรรมที่เกิดจากความผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดี ซึ่งแสดงให้เห็นถึงว่าทุกภาคส่วนต้องมีส่วนร่วมสำคัญในการอนุรักษ์ส่งเสริมและปรับรูปแบบการทำงานให้สอดคล้องกับความเชื่อดังกล่าวอย่างแยกออกจากกันไม่ได้ กล่าวคือ ด้านหมอธรรมเอง ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นบุคคลที่อาวุโส เป็นแหล่งรวมซึ่งองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ก็ต้องการให้ศิษย์รู้จักรักและหวงแหน ช่วยกันทำนุบำรุงและดูแลให้หมอธรรมเป็นอีกหนึ่งวิธีที่ช่วยเหลือคนที่วิทยาศาสตร์รักษาไม่หายแต่ไสยศาสตร์ หรือ หมอธรรมสามารถรักษาได้ รวมถึงต้องการให้กลุ่มเยาวชนรุ่นหลังได้ซึมซับสิ่งดีงามเหล่านี้ไปใช้ในการดำรงชีวิตและให้ดำรงคงอยู่ควบคู่ กับชุมชนไปนาน ๆ ช่วยกันรักษาไว้เพื่อให้หมอธรรมเป็นการรักษาที่พิเศษ ควบคู่กับการรักษาทางวิทยาศาสตร์ ฉะนั้น จึงจำเป็นต้องอนุรักษ์ รักษา ศึกษา และค้นคว้าความรู้ เพื่อรวบรวม และปฏิบัติเพื่อรักษาต่อผู้ป่วยและสืบต่อความเชื่อแบบดั้งเดิมจากบรรพบุรุษไว้สืบทอดต่อกันไป ในส่วนของภาคประชาชนนั้นพบว่า ในปัจจุบันคนกลุ่มชาติพันธุ์เขมรไทยเขมร ไทยกวย และไทยลาว มองว่าหมอธรรมยังคงรักษาช่วยให้คนเจ็บป่วยที่หาวิธีการรักษาไม่ได้ แต่หมอธรรมรักษาได้ เป็นการเล่าปากต่อปาก ในชุมชนส่งผลให้ประชาชนในพื้นที่ยังคงศรัทธา และนับถือ ในความเป็นหมอธรรม ซึ่งส่วนใหญ่หันมาพึ่งพาพิธีกรรมทางความเชื่อในการรักษา ถือเป็นความเป็นโบราณ และไม่ทิ้งพิธีกรรมแบบดั้งเดิม และยังอนุรักษ์ไว้จนถึงปัจจุบัน

สำหรับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งเป็นหน่วยงานหนึ่งที่สำคัญและรู้ปัญหาของคนในถิ่น ควรเข้ามามีบทบาทโดยการออกมาทำประชาคมและมีนโยบายให้หมอธรรมเป็นหมอธรรมที่ได้รับการขึ้นทะเบียนและทำพิธีกรรมอย่างถูกต้อง โดยไม่ต้องกลัวว่าใครจะมาอ้างตัวว่าเป็นหมอธรรม ซึ่งหน่วยงานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควรจะเพิ่มแนวทางการส่งเสริมและให้ความสำคัญการรักษาอีกวิธีหนึ่งที่สำคัญ โดยให้หมอธรรมได้ขึ้นทะเบียนเพื่อยืนยันตนเองและไม่มีการแอบอ้างว่าตนเป็น

หมอวิเศษหรือใช้เป็นอาชีพหลอกลวงผู้อื่น และสุดท้ายในส่วนของสถาบันการศึกษาควรมีการสังเคราะห์องค์ความรู้ จัดเก็บข้อมูล รวมทั้งหากมีการจัดกิจกรรมใดก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา หรือพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น การเรียกขวัญ หรือการยกศาลปู้ตา ก็มีความจำเป็นผู้ที่ทรงภูมิรู้ ดั่งหมอธรรมมาทำพิธีเสี่ยงทาย เพื่อเป็นอีกวิธีที่ช่วยสร้างขวัญและกำลังใจให้การทำงานราบรื่น

อภิปรายผลการวิจัย (Research Discussion)

จากผลการวิจัยพบว่า สถานภาพและบทบาทของการเป็นหมอธรรมมีเหตุจูงใจสำคัญที่ทำให้มาเป็นหมอธรรม คือ เกิดอาการป่วยและพบวิธีรักษาตนเองให้หาย จึงนำความรู้ดังกล่าวรักษาผู้อื่นเรื่อยมา และอาจมีคนในครอบครัวเป็นหมอธรรมมาก่อนจึงได้รับการถ่ายทอด ส่งผลให้เกิดความสนใจและอยากช่วยเหลือผู้อื่น หมอธรรมโดยส่วนใหญ่ นั้น ได้รับความรู้ในการรักษาโรคโดยการถ่ายทอดจากครูที่เป็นหมอธรรม และหลังจากที่ได้รับการถ่ายทอดวิชาความรู้จากครูหรือบางคราวเรียกว่าครูใหญ่หรือบรมครู ก็จะมีการศึกษาค้นคว้าความรู้เพิ่มเติมด้วยตนเองเพื่อให้เหมาะสมสถานการณ์ในส่วนขององค์ความรู้ที่ได้รับจากการถ่ายทอดนั้น จะมีการเก็บรักษาจากตำราที่ได้รับการสืบทอดมา แล้วมีการท่องจนขึ้นใจและลักษณะของธรรมมีความเป็นเฉพาะพิเศษด้วยวิธีการรักษาด้วยความเชื่อ พิธีกรรม ตามความเชื่อ ความศรัทธา เป็นธรรมที่ได้จากรุ่นหมอธรรมส่งต่อกันมา โดยมีดนตรีพื้นบ้านเข้ามาเป็นการกำกับจังหวะ และรักษาทางด้านอารมณ์ โนมน์นำจิตใจให้หายจากอาการเจ็บป่วย ก่อให้เกิดกำลังใจที่ดีขึ้นและส่งผลให้อาการที่เป็นอยู่ดีขึ้น แสดงให้เห็นว่าการดำรงชีวิตประจำวันของประชาชนในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ยังคงมีการพึ่งพาอาศัยพิธีกรรมหมอธรรมเป็นจำนวนมาก สืบเนื่องจากประเพณี ความเชื่อ ด้านการรักษาคงอยู่ควบคู่กับคนในสังคมและใช้เสมอมา โดยการประกอบพิธีกรรมของหมอธรรมยังคงอยู่ควบคู่กับการประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นการประกอบพิธีกรรมของคนที่ในพื้นที่และการรักษาอาการเจ็บป่วยในปัจจุบัน ต้องควบคู่กับความเชื่อไสยศาสตร์และวิทยาศาสตร์และพุทธศาสตร์ไปด้วย

พิธีกรรม “หมอธรรม” ที่ยังคงอยู่คู่กับสังคมพื้นถิ่นนี้ อาจสืบเนื่องมาจากวัฒนธรรม ความเชื่อ ประเพณีที่มีการปฏิบัติสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นกระทั่งปัจจุบันก็ยังคงมีพิธีกรรมปรากฏให้เห็นในสังคม ดังนั้นการส่งเสริมให้เห็นความสำคัญเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมซึ่งถือว่าเป็นภูมิปัญญาของชุมชนท้องถิ่นที่ จะนำมาซึ่งการพัฒนาศักยภาพและความเข้มแข็งแก่ชุมชนอย่างยั่งยืนผ่านรูปแบบการบูรณาการทุนทางวัฒนธรรมที่เกิดจากความผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดี ซึ่งแสดงให้เห็นถึงว่าทุกภาคส่วนต้องมีส่วนร่วมสำคัญในการอนุรักษ์ส่งเสริมและปรับรูปแบบการทำงานให้สอดคล้องกับความเชื่อดังกล่าวอย่างแยกออกจากกันไม่ได้ กล่าวคือ ด้านหมอธรรมเองซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นบุคคลที่อาวุโส เป็นผู้ร่วมซึ่งองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ก็ต้องการให้ศิษย์รู้จักรักและหวงแหน ช่วยกันทำนุบำรุงและดูแลให้หมอธรรมเป็นอีกหนึ่งวิธีที่ช่วยเหลือผู้ป่วยโดยใช้หลักวิทยาศาสตร์ร่วมกับไสยศาสตร์และหลักพุทธธรรม ต้องการให้กลุ่มเยาวชนรุ่นหลังได้ซึมซับสิ่งดีงามเหล่านี้ไปใช้ในการดำรงชีวิตและให้ดำรงคงอยู่ควบคู่กับชุมชนไปนาน ๆ ต้องการให้ช่วยกันรักษาไว้

เพื่อให้หมอธรรมเป็นเสมือนการรักษาที่พิเศษ ที่สร้างพลังทางใจให้ผู้เจ็บป่วยได้ อีกทั้งยังเป็นการอนุรักษ์ความเชื่อแบบดั้งเดิมจากบรรพบุรุษไว้สืบทอดต่อไป ในส่วนของภาคประชาชน ในปัจจุบันคนกลุ่มในพื้นที่วิจัยทั้งสุรินทร์ บุรีรัมย์ และศรีสะเกษ มองว่าหมอธรรมยังคงช่วยให้คนเจ็บป่วยที่หาวิธีการรักษาไม่ได้ แต่หมอธรรมสามารถรักษาได้ เป็นการเล่าปากต่อปากที่ได้ยินมาเสมอในชุมชน ดังนั้น วัฒนธรรมการรักษาอาการเจ็บป่วยด้วยวิธีหมอธรรมก็ยังคงมีบทบาทและมีความสำคัญกับคนในชุมชนมาก จึงควรให้มีแนวทางในการอนุรักษ์และสืบสานวิธีการรักษาด้วยวิธีหมอธรรมนี้ไว้ให้ตราบนานเท่านาน และประชาชนที่ยังคงศรัทธา และนับถือ ในความเป็นหมอธรรม ซึ่งส่วนใหญ่พึ่งพาพิธีกรรมทางความเชื่อในการรักษา การทำนายทายทักการพยากรณ์ผูกดวง ซึ่งถือว่าการสร้างขวัญและกำลังใจภายใต้หลักศีลธรรม ซึ่งสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ Phonhan (1992) ที่ได้เน้นวิจัยเรื่อง หมอธรรม: ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ส่วน Mankhong (1987) เน้นวิจัยเรื่อง ความเชื่อเรื่องหมอธรรมของบ้านนางโย ตำบลตลาด อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม เช่นเดียวกับ Nunkhunthi (2008) ได้วิจัยเรื่อง แนวคิดเชิงปรัชญาในพิธีกรรมหมอธรรม และนอกจากนี้ยังมี Srilha (1992) ที่ได้วิจัยเรื่อง หมอธรรมกับการรักษาพยาบาลแบบพื้นบ้าน ตลอดจน Limcharoen (2016) ได้วิจัยเรื่องหมอธรรม: ประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และเครือข่ายทางสังคมในภาคอีสานที่ทำให้เห็นพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงภาพของระบบจารีตหมอธรรมในลักษณะที่เป็นพลวัตด้วยเหตุแห่งการบูรณาการหลอมรวมไม่แยกส่วน ก่อให้เกิดความเชื่อมโยงที่สมดุล ส่งผลให้ในปัจจุบันการรักษาอาการเจ็บป่วย โดยหมอธรรมยังคงสืบทอดและได้รับความนิยม นับถือทั้งนี้เกิดจากมีกระบวนการปรับตัวเชิงวัฒนธรรมโดยมีการผสมผสานของกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งมาประยุกต์ใช้ส่งผลให้ปัจจุบันความเชื่อเรื่องหมอธรรมหรือหมอพื้นบ้านในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ ยังคงได้รับการสืบทอดในลักษณะของการบำบัดรักษาในเชิงบูรณาการ ซึ่งทำให้หมอธรรมคนเดียวสามารถรักษาผู้ป่วยได้หลากหลายตามความเชื่อจนเกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมความเชื่อในพื้นที่ดังกล่าว

ข้อเสนอแนะการวิจัย (Research Suggestions)

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1.1 องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งหน่วยงานหนึ่งที่สำคัญและรู้ปัญหาของคนในถิ่น ควรเข้ามามีบทบาทในการร่วมทำประชาคมและมีนโยบายให้หมอธรรมเป็นหมอธรรมที่ได้รับการขึ้นทะเบียนและทำพิธีกรรมอย่างถูกต้อง

1.2 สถาบันการศึกษา โดยปัจจุบันในสถานศึกษาหากมีการจัดกิจกรรมใดก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา หรือพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น การเรียกขวัญ หรือการยกศาลปู่ตา ก็มีความจำเป็นผู้ที่ทรงภูมิรู้ ดั่งหมอธรรมมาทำพิธีเสี่ยงทาย เพื่อเป็นอีกวิธีที่ช่วยสร้างขวัญและกำลังใจให้การทำงานราบรื่น

1.3 ทุกภาคส่วนต้องมีส่วนร่วมสำคัญในการอนุรักษ์ส่งเสริมและปรับปรุงแบบการทำงานให้สอดคล้องกับความเชื่อดังกล่าวอย่างแยกออกจากกันไม่ได้

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรมีการศึกษาถอดบทเรียนภูมิปัญญาจากวัฒนธรรมพื้นถิ่นที่ยังคงมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น ๆ สืบเนื่องจากหมอธรรมหรือผู้นำทางพิธีกรรมต่าง ๆ ล้วนแล้วแต่เป็นผู้อาวุโสและเป็นบุคคลที่ได้รับการเคารพนับถือ พร้อมกับการสะสมองค์ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาที่ได้รับการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นมาอย่างช้านาน

2.2 ควรมีการจัดการนวัตกรรมท้องถิ่นจากพื้นฐานภูมิปัญญาในแต่ละชุมชน สืบเนื่องจากหลักการพัฒนาที่เน้นการพัฒนาจากภายใน ฉะนั้น การบูรณาการหลักภูมิปัญญาเข้ากับนโยบายต่าง ๆ ของรัฐบาลจะยิ่งนำไปสู่การพัฒนาของคนในท้องถิ่นจากภูมิปัญญาเดิมไปสู่ความเข้มแข็งและยั่งยืนได้

เอกสารอ้างอิง (References)

- ขุนทอง ศรีประจง. (2519). **ประเพณีเกี่ยวกับชีวิตบ้านหนองลุมพุก ตำบลหนองเรือ อำเภอโนนสัง จังหวัดอุดรธานี**. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.
- จรรุวรรณ ธรรมวัตร. (2528). **ศึกษาอีสานจากวรรณกรรมคำสอน**. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.
- ชนินทร์ มั่งคั่ง. (2536). **ความเชื่อเรื่องหมอธรรมบ้านนางไย ตำบลตลาด อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม**. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.
- ทองสีป ศุภะมาร์ค. (2528). **พงศาวดารลาว**. กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา.
- ปฐมพงศ์ ลิ้มเจริญ. (2558). **หมอธรรม : ประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และเครือข่ายทางสังคมในภาคอีสาน**. ชลบุรี : มหาวิทยาลัยบูรพา.
- ปรีชา อุตระกุล. (2540). **การดูแลสุขภาพและการรักษาพยาบาล : กรณีหมอธรรม ในระบบความรู้พื้นบ้านปัจจุบัน: การวิจัยและพัฒนา**. กรุงเทพฯ : โครงการศึกษาชาติพันธุ์และการพัฒนา สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และโครงการศึกษาทางเลือกการพัฒนาสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ละม้าย วาเสนัง. (2530). **หมอธรรม**. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.
- วิเชียร พลหาญ. (2535). **หมอธรรม : ศึกษากรณีอำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ศราวุธ เวียงอินทร์. (2530). **หมอธรรม**. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.
- สมใจ ศรีหล้า. (2535). **หมอธรรมกับการรักษาพยาบาลพื้นบ้าน**. วิทยานิพนธ์สังคมศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชามานุษยวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2554). **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559)**. กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี.
- อิทธิราชย์ นันขันธ์. (2551). **แนวคิดเชิงปรัชญาในพิธีกรรมหมอธรรม**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

Translated Thai References

- Limcharoen, P. (2016). **Modham: A History, Beliefs and Impacts of Modham in Esan on Social Networks**. Chonburi: Burapha University. [in Thai]
- Mankhong, C. (1987). **The beliefs of Modham in Bannangyai, Talat Sub-district, Mueang District, Mahasarakham Province**. Maha Sarakham: Srinakharinwirot University. [in Thai]
- Nunkhunthi, A. (2008). **Philosophical Concepts in Modham rituals**. Thesis Master of Arts in Philosophy, Chiang Mai University. [in Thai]
- Office of the National Economic and Social Development Board. (2011). **National Economic and Social Development Plan No.11 (2012-2015)**. Bangkok: Office of the Prime Minister. [in Thai]
- Phonhan, W. (1992). **Modham: A Case Study of Muang District Mahasarakham province**. Thesis Master of Arts in Thai Studies. Graduate School. Mahasarakham university. [in Thai]
- Srilha, S. (1992). **Modham and treatment with folk medicine. Thesis Master of Arts in Social Science Anthropology**. Graduate School. Chulalongkorn University. [in Thai]
- Sriprajong, K. (1976). **Tradition about Life in Ban Nong Lum Puk, Nong Ruea Sub-District, Non Sang District, Udon Thani Province**. Maha Sarakham: Srinakharinwirot University. [in Thai]
- Suphamark, T. (1995). **Lao Chronicle**. Bangkok: The Trade Organization of the Teachers Council of Thailand. [in Thai]
- Thamwat, J. (1985). **Isan Studies from Doctrine**. Maha Sarakham: Srinakharinwirot University. [in Thai]
- Uitragoon, P. (1997). **Health care and medical care: the case of the dharma system in current folk knowledge: research and development**. Genetics: Ethnic and Development Studies Research Institute Chiang Mai University And alternative development projects. Research Institute Chulalongkorn University. [in Thai]
- Wesenang, L. (1987). **Modham**. Maha Sarakham: Srinakharinwirot University. [in Thai]
- Wiang-in, S. (1987). **Modham**. Mahasarakham: Srinakharinwirot University. [in Thai]